

1937. leta v Sovjetski zvezi, in tov. Borzagini. Medtem ko smo imeli poprej nenehno mnogo aretacij, so se po ustanovitvi tega komiteja, katerega sestav je ostal tajen, aretacije ustavile do poletja 1926, ko je Mussolini pripravil svoj totalitarni režim in začel komuniste kar vnaprej zapirati.

*

Doba približno 30 let do začetka prve svetovne vojne, je doba, v kateri je bilo treba tudi slovenske delavce organizirati strokovno in politično, z njimi pa organizirati tudi slovenske revne kmete ter vnesti v vrste prvih in drugih idejo znanstvenega socializma. Ta naloga je bila izredno težka, tem bolj, ker so jo morali na Primorskem vršiti delavci sami, med katerimi ni bilo do poslednjih let pred prvo svetovno vojno skoro nobenega tovariša z višjo in tudi ne s srednjo izobrazbo. Ta doba je izredno bogata in želim povedati bralcem teh vrstic, da sem v njih podal in mogel podati le prav malo iz nje. Iz te dobe, o kateri bo treba še zelo mnogo pisati zaradi vprašanj, katera je bilo treba rešiti včasih skupaj z italijanskimi socialisti, včasih celo brez njihove pomoči, včasih skupaj s slovenskim narodnim gibanjem, včasih proti voditeljem tega gibanja. Zdi se mi, da so tovariši, ki o njih v teh vrsticah govorim, svojo nalogo vendarle dokaj dobro izvršili. To je treba posebej poudariti, četudi so pri tem svojem delu šli včasih na desno, a včasih na levo, včasih pa ubrali kar centralno pot. Brez

rešitve te naloge ne bi bili mogli tudi naslednje naloge izvršiti.

Od konca prve svetovne vojne, to je od jeseni 1918 pa do 1943. leta, to je do poloma fašističnega režima — se pravi celih 25 let — se je razvijalo slovensko delavsko socialistično in komunistično gibanje v sklopu z italijanskimi delavci in kmeti v Italiji najprej pod vodstvom socialistične stranke, potem pa pod vodstvom in v sklopu Komunistične partije Italije. Ta doba je še malo raziskana, vendar je za razvoj slovenskega komunističnega gibanja izredno važna, in navzlic vsemu tako tesno povezana z vsem jugoslovanskim komunističnim gibanjem, da slovenski zgodovinarji ne bodo mogli in ne bodo smeli iti mimo nje. Prav tako ne bodo mogli in ne bodo smeli iti mimo tistih tovarišev, ki so v tej tako imenovani italijanski dobi slovenskega socialističnega in komunističnega gibanja delali in v tem delu žrtvovali svoje življenje. V članku sem že omenil nekatera imena, vendar so to le imena najvidnejših. Ne bi pa bilo prav, če bi pozabili na lepo krdelo srednjega in nižjega komunističnega kadra te dobe, ki je napolnil italijanske zapore, ki je padal pod bodali in puškami italijanskih fašistov in pod udarci fašistične justice. O tem bom podal nekaj utrinkov v kaki naslednji številki revije.

¹ Socialnodemokratska ali socialistična stranka je ena in ista stranka.

² Do konca 1926 smo v nekaterih obdobjih tiskali »Delo« po 16 in celo po 20 tisoč izvodov, ob koncu 1926 pa le še 3600 izvodov.

ILEGALNI TISK V DELAVSKEM GIBANJU V LJUBLJANI OKROG OSEMDESETIH LET PREJŠNJEGA STOLETJA

DR. RUDI KYOVSKY

Človeške in državljanske pravice, ki jih je proglasila avstrijska ustava iz l. 1867 po zmagi liberalizma, so veljale za delavski razred v Avstriji le kratko dobo. Delavsko gibanje, ki je zaživel o uveljavitvijo zakona o društvih in zborovanjih ter tiskovnega zakona, se je razvijalo relativno svobodno le v razdobju med leti 1867—1870. Ko je meščanski razred uvidel, da delavskega gibanja ne more speljati v svoje vode niti s pomočjo Schultze-Delitschevih idej o samopomoči, je kaj kmalu začel uporabljati teror proti mlademu delavskemu gibanju. Delavci so z veličastno demonstracijo konec l. 1869 izsilili sprejem zakona o koaliciji, s katerim je bila

uzakonjena pravica združevanja delavcev v sindikate, vlada pa je odgovorila na to z znanim veleizdajniškim procesom, katerega žrtve so postali vodje takratnega avstrijskega delavskega gibanja. Sledila je doba od 1870 do 1889, ki jo Brügel imenuje doba »najhujše borbe«, doba porazov in grozne tragike, v kateri je vladajoči razred uporabil vsa zakonita in nezakonita sredstva, da bi razbil delavsko gibanje. To je bila doba strašnega belega terorja, doba neomejene vlade policije, pregonov in razpustov delavskih društev, ovaduštva in vseh mogočih policijskih mahinacij, ko so policijski organi zavestno gazili vse predpise o nedotakljivosti

delavskih stanovanj, pisemski tajnosti, pravic zborovanj itd. Vladajočemu razredu se je posrečilo, da je razcepil do tedaj enotno delavsko gibanje v pristaše »radikalov« pod vodstvom Andreja Scheuja in pa pristaše »zmernih« pod vodstvom Oberwinderja. Ta spor, ki je postal latenten l. 1874, je trajal vse do nastopa Viktorja Adlerja, ki je organiziral in povezal razbite delavske vrste v enotno organizacijo avstrijske socialne demokracije. Policija je vrnila svoje agente v delavska društva in celo favorizirala skrajne elemente v delavskem gibanju, med katere je pošiljala svoje agente, da bi tako ujela poštene delavce v svoje mreže. Takšna situacija je prisilila delavce, da so v dejanskem izjemnem stanju, ki je veljalo za »subverzivne in destruktivne elemente«, morali seči po ilegalnih sredstvih razredne borbe. Delavska zborovanja so bila tajna. Tako je moral potekati tudi kongres, ki ga je sklical Tauschinsky l. 1874, v največji tajnosti in sicer v Neudörflu na ogrski strani avstro-ogrskje meje. Enako kongres v Marscheggju l. 1875, v Wiener-Neustadtu l. 1876, Atzgersdorfu l. 1877 in Mürrzuschlagu l. 1880. Tudi sestanki deželnih vodstev so bili tajni. Policija in tiskovna sodišča so plenila delavski tisk. Teror je povzročil, da se je delavsko gibanje vedno bolj radikaliziralo in da so delavci postajali vedno bolj dovzetni za anarhistične ideje, ki jih je širil v Avstriji in drugod Johann Most, bivši nemški poslanec in avstrijski delavski vodja. Njegov zastopnik v Avstriji je postal Peukert, ki se je kasneje izkazal kot policijski zaupnik. Razvila se je borba med pristaši socialne demokracije, ki so bili že pod vplivom Marxovih in Engelsovih idej o organizaciji delavske stranke, metodah in ciljih delavske borbe, na eni in pristaši anarhizma na drugi strani. Ker je nemška buržoazija l. 1868 uveljavila v Nemčiji proti rastočemu delavskemu gibanju znani zakon o »socialistih«, so emigranti izdajali v Švici svoj časopis »Socialdemokrat«. Na eni strani je stal torej »Socialdemokrat«, ki je zastopal ideje socialne demokracije, na drugi strani pa Mostova »Freiheit« in »Rebel«. Avstrijsko delavstvo je v ogromni večini v sporu med »zmernimi« in »radikali« zavzelo stališče za radikale. Kasneje pa je prišlo pod močan vpliv anarhističnih idej. Pri tem pa ni ostalo samo pri besedah. Umor Merstallingerja l. 1881 in policijskega agenta Hlubeka, zlasti pa Blöcha, ter proces proti Kammererju so bil dobrodošel povod, da je vladajoči razred udaril z vso silo po delavskem gibanju in ga skušal dokončno uničiti. Izjemno stanje,

proglašeno l. 1884 na Dunaju, Korneuburgu in Wiener-Neustadtu, zakon o vagabundih, dinamitni zakon in zakon proti anarhistom iz l. 1886 so spomeniki o dobi krvavega terorja proti avstrijskemu delavskemu gibanju, ki je trajal vse do l. 1889.

Eno izmed borbenih sredstev, ki jih je uporabljal delavski razred v svoji obrambi, je bilo med drugim tudi širjenje ilegalnega tiska. Zlasti je bil važen kongres v Mürrzuschlagu l. 1880, na katerem je na predlog vodje graškega delavstva, Kappaufa, bil sprejet sklep, da je treba posvetiti posebno pozornost širjenju ilegalnega tiska.

Dogodki v avstrijskem delavskem gibanju so živo odmevali tudi pri nas. Matica delavskega gibanja je tu postalo l. 1896 ustanovljeno »Delavsko izobraževalno društvo« v Ljubljani. Kakor vsa druga društva tako je tudi to postalo predmet policijskega nadzora in, ko se je pokazalo, da društvo brani delavske razredne interese, seveda tudi predmet policijskega pregona in raznih policijskih mahinacij. Tako je moralo tudi delavsko gibanje v Ljubljani uporabljati pri svojem delu poleg legalnih oblik dela ilegalne oblike, tajne sestanke in med drugim tudi širjenje ilegalnega tiska. Policijsko poročilo mestnega magistrata v Ljubljani iz l. 1873 omenja², da so se že tega leta pojavili v Ljubljani letaki z naslovom »Demonstranten-Auszug«, ki so bil nalepljeni na samem magistratu in na obeh vogalih takratne Špitalske ulice v smeri proti Glavnemu trgu in sicer eden na rdečem, drugi pa na modrem papirju. Policijsko poročilo pravi, da vse kaže, »da so tukajšnji delavci v stiku z drugimi večjimi mesti in da so plakati prišli verjetno od drugod. Med delavci je večina dobrih, le vodja Kunc je tisti, ki s svojimi zvezami z delavskimi agitatorji v drugih

Ljudski dom — kjer je bilo leta 1870 mestno strelišče; 20. februarja 1870 se je v njem vršil ustanovni občni zbor »Delavskega izobraževalnega društva«

krajih po naročilu demokratskih delavskih časopisov uvaja in širi delavsko gibanje in njegove tendence«. Poročilo še dostavlja, da mu množice slepo slede. Za ta letak se je zanimalo celo notranje ministrstvo na Dunaju, vendar so vse poizvedbe za razširjevalci letakov bile brezuspešne. Policijsko poročilo iz l. 1875 omenja letake, ki so se našli na voglu Mahrove hiše z naslovom »Prokleti nemčurji in goljufiva vlada, ura maščevanja kmalu pride«. Policijske poizvedbe so ugotovile, da so bili letaki npravljeni iz papirja vevške papirnice, verjetno pa niso bili v zvezi z delavskim gibanjem, temveč z volitvami v Trgovsko in obrtno zbornico³.

Tudi potem, ko je Kunc zapustil Ljubljansko delavsko društvo in celo vskočil v nasprotni tabor, se delavsko gibanje, ki je že pognalo globoke korenine, ni ustavilo. Narobe! V delavskem gibanju so se začeli uveljavljati vedno odločnejši in radikalnejši voditelji. Ljubljansko delavsko izobraževalno društvo je daleč prekoračilo svoje torišče, določeno s statutom, in v resnici postalo matica razrednega delavskega gibanja, ki je po svojih vodilnih članih bilo povezano z vsemi centri takratnega delavskega gibanja v Avstro-Ogrski. Zato so vsi dogodki v avstrijskem delavskem gibanju, zlasti po razcepu med »zmerne« in »radikale«, vplivali tudi v Ljubljani. Delavsko izobraževalno društvo je bilo naročeno na vse tedanje legalne delavske časopise; ko pa je zaradi nastajajočega terorja postalo ilegalno delo nujno, se društvo tudi tega ni ustrašilo. Poslovni prostori društva v Florijanski ulici št. 14 so postali središče, v katerem so njegovi člani dobivali avstrijski legalni tisk, poleg tega pa tudi, kar je preiskava l. 1884 zoper Železnikarja in tovariše pokazala, ilegalnega. Šturmov gostilna »Metliško vino« v Selenburgovi ulici je veljala za zarotniško gnezdo, v katerem so se po mnenju ljubljanske policije »notorischer Weise geheime Conventikeln abgehalten wurden«. Delavsko društvo je nekaj časa kolebalo med »zmernimi« in »radikali«, končno pa z ogromno večino pod vodstvom Železnikarja, Tume, Šturma, Kriegla, Dhüja in drugih prešlo popolnoma v radikalne vode. Društvo je odobrilo stališče Andreja Scheuja. To dokazuje poleg društvenih zapisnikov tudi dopis iz Ljubljane, objavljen l. 1882 v št. 78 časopisa »Zukunft«⁴, ki ga je urejeval tedaj Jožef Hybesch. Dopis se glasi: »Ljubljana. 15. X. je tukajšnje Delavsko izobraževalno društvo slavilo 14-letnico svojega obstoja. Predsednik društva je najprej pozdravil

skupščino v nemškem jeziku, nato je imel slavnostni govor v slovenskem jeziku tov. Šturm. Obrazložil je naloge društva ter zgodovino njegovega 14-letnega delovanja. Oba govornika sta na poslušalce napravila dober vtis in so jih poslušalci nagradili z burnim odobravanjem. Društvo je prejelo v pristrčnem slogu napisane dopise z Dunaja, iz Gradca, Innsbrucka, Maribora, Celovca, Kornenburga, Merana in drugih krajev, ki so bili članom prečitani. Okoli polnoči je prispel pozdravni telegram iz Sarajeva, ki je bil deležen prav posebnega pozdrava. Ples je trajal do jutra in je ta proslava potekala dostojanstveno.

V zadnjem času je bilo več prostih shodov, ki so bili dobro obiskani. Na njih so govorniki obrazložili položaj delavcev, namen in korist društva ter se temeljito razgovarjali in razpravljali o skrajšanju delavnika. Zaradi čuvanja načela bratstva in enotnosti narodov so bile vse razprave v obeh deželnih jezikih. Tako je dokazano, da moramo nositi vsi enaka bremena in trpeti enake muke ter se moramo boriti do končne zmage le z združenimi močmi. Zatorej, tovariši, bodimo edini! V zadnjem času je v naših vrstah nastala zmeda, ki so jo zakrivali deloma dunajski časopisi, deloma »wahrheitlerji« — resnicoljubi (pristaši »zmernih« v Gradcu).

Kar se tiče dunajskih časopisov, smo zasledovali ta tisk in prišli do lastne sodbe, pač pa nas je presenetilo, da je pet graških »resnicoljubov« s člankom »Mrtvi in živi« vzbudilo toliko zanimanja. Sedaj smo o vsem dovolj poučeni in nadaljujemo nemoteno z delom. Če so vam takšna poročila všeč, bom večkrat pisal. Poročila o položaju delavcev in delavskem gibanju nam pridejo vedno prav.« V resnici se je ljubljanski dopisnik javil ponovno v istem časopisu in sicer v št. 81 od 22. febr. 1885 in v št. 85 od 26. aprila 1885. Železnikarjevi pristaši so iz društvenih prostorov v Florijanski ulici odstranili glasilo »zmernih«, »Wahrheit«⁵ in »Volksfreund«, ter izključili iz društva pristaša »zmernih« Zadnika in Grablovica. Ljubljansko delavsko izobraževalno društvo pa ni bilo povezano samo z naštetimi centri, ampak tudi še z drugimi kot n. pr. z Brnom. Iz seznamov ilegalne literature⁶, ki so priloženi kazenskemu spisu zoper Železnikarja in tovariše, vidimo, da je policija 23. febr. 1880 dobila časopis »Arbeiter Wochen Chronik« št. 8 od 22. febr. 1880, ki je bil poslan na društvo v Ljubljani iz Budimpešte. Prav tako je dobila policija časopis »Ungarische Wochenpost« od 14. julija 1880 in 23. avg. 1880 ter letak »Unsere freudige Stimmung«,

8. sept. 1880 časopis »Der Wanderer« št. 1, 24. sept. 1881 pa časopis »Der Botschafter« št. 2. Vsi ti časopisi in tiskovine so bili ilegalni, ker so bili od takratnih pristojnih avstrijskih oblasti zaplenjeni in je bilo njihovo širjenje kaznivo z večletno ječo. L. 1881 je dobilo deželno predsedstvo v Ljubljani na zaupen način v roke prepovedani časopis »Der Osten — Sozialekonomisches Wochenblatt« iz Budimpešte. Žena železniškega uradnika Rudolfove železnice, Leopoldina Serini, je bila osumljena širjenja ilegalnih letakov.

Tudi v Ljubljani so se čutili sklepi delavskega kongresa v Mürzzuschlagu, zlasti pa je bila pojačana agitacija z ilegalnim tiskom. Tedaj se je velik del avstrijskega ilegalnega tiska preselil v Budimpešto. Ljubljanski delavci so morali imeti zelo dobre stike tudi z Budimpešto, od koder je prihajal številen ilegalen tisk. Tako je leta 1882 prišel v Ljubljano prepovedani časopis »Volkszeitung — Sozialekonomisches Wochenblatt« št. 9 od 26. febr. 1882 ter isti časopis št. 11 od 12. marca 1882 ter št. 13 od 26. marca 1882, naslovljen na Ljubljansko izobraževalno društvo. Na isto društvo je prispel tudi časopis »Hungaria« št. 1 od 9. apr. 1882, št. 2 od 16. apr. 1882, št. 3 od 24. apr. 1882. Tako je prišel tudi časopis »Telegraf« št. 1 od 30. apr., št. 2 od 7. maja, št. 5 od 28. maja, št. 9 od 25. junija in št. 12 od 16. julija 1882. Vse številke razen št. 2 so bile naslovljene na Delavsko izobraževalno društvo, drugi izvod št. 9 pa je bil naslovljen na Tomaža Antoniča v Tržiču. Istega leta je prispel na društvo ilegalni časopis »Telephon — Blatt für das gesammte Volk« št. 1 od 12. nov. 1882 ter št. 13 od 1. apr., št. 15 od 15. apr., št. 22 od 10. junija, št. 25 od 24. junija in št. 37 od 16. sept. 1883. Vsi ti časopisi so vsebovali članke z »veleizdajniško vsebino«, kaznivo z visokimi kaznimi takratnega kazenskega zakonika. Poleg tega je 14. jan. 1882 prispel na naslov Viktorja Hönigmana v Ljubljani prepovedani časopis »Der Socialist« št. 1, ki je izhajal v Budimpešti. Dva dni nato je pa na naslov društva prišel časopis »Die Volkszeitung« št. 3 od 30. jan. 1882 ter isti časopis št. 5 od 15. maja 1882. Na naslov Tomaža Antoniča pa »Telegraf« št. 3 ter isti časopis št. 11 od 20. junija 1882. Isti časopis št. 18 je prišel 28. avg. 1882 na naslov društva. Na delavsko društvo je 15. maja prišla še št. 19 časopisa »Telephon«. Karl Kainz je prijavil mestni policiji v Ljubljani, da mu je 15. marca 1884 neznanec v drevoredu Zvezdi potisnil v roke izvod časopisa »Radikal« št. 11, ki je izhajal v Budimpešti. Na

podlagi njegove izpovedi je ljubljanska policija aretirala angleškega državljana Johna Birnberga, doma iz britske Indije, ki se je tega dne nastanil v Ljubljani v gostilni pri »kraljevskem tigru«. Ob priliki hišne preiskave pri Tumi je policija pri njem našla med drugim tudi tri številke časopisa »Radikal«.

Preiskava proti Železnikarju in tovarišem je pokazala, da sta Tuma in Železnikar kot obrtnika preko svojih poslovnih zvez verjetno vtihotapljala ilegalni tisk v blagu, ki sta ga naročala iz inozemstva. Izvleček poštne direktorije, sestavljen od ljubljanske poštne direktorije l. 1882, dokazuje, da je Železnikar prejemal tega leta pošiljke z Dunaja, iz Willersdorfa, Brna, Reichenberga, medtem ko je Tuma dobival celo vrsto pošiljk iz Budimpešte⁶. Policijsko poročilo iz Budimpešte ugotavlja na podlagi originalnih poštne recepisov, da je bil verjetno odpošiljalec ilegalnega tiska, ki je prihajal v Ljubljano iz Budimpešte, mizarski pomočnik Johann Zlocha, ki je odpošiljal tedaj ves ilegalni tisk, in je pisava na recepisih, poslanih od ljubljanskega preiskovalnega sodnika identična z njegovo.

Vse bolj radikalno stališče avstrijskega delavskega gibanja, ki je prišlo končno pod vpliv anarhistov, je vplivalo tudi na delavsko gibanje v Ljubljani. Pred svojo nastanitvijo v Ljubljani je Tuma živel na Dunaju, kjer se je moral aktivno udeleževati v tamošnjem delavskem gibanju. Že 27. marca 1885 sporoča dunajska policija ljubljanski, da je na podlagi zaplenjenih zapisov dunajskih delavcev ugotovljeno, da pripada Ferdinand Tuma socialno-revolucionarni stranki in da širi njen ilegalni tisk. Ob priliki pri njem izvršene hišne preiskave so med drugim našli tudi dopisnico od 28. maja 1883, iz katere je razvidno, da je bil Tuma v zvezi z znanim graškim radikalnim delavskim voditeljem J. Waitzom, od katerega je prejemal ilegalno literaturo. Iz policijskega poročila je tudi razvidno, da je imel Tuma letak »Der Kampf der Wahrheit mit Lüge und Unverstand«, tiskan na Češkem l. 1883.⁷ Dunajska policija tudi poroča, da je izvršila preiskavo v tamošnjem delavskem izobraževalnem društvu in med drugim našla 166 izvodov Mostovega časopisa »Freiheit«. Ob tej priložnosti so dobili dokaz, da je bil Tuma povezan s tamošnjim delavskim gibanjem, ker so pri preiskavi našli kuverto, v kateri je bilo 24 izvodov časopisa »Freiheit«, naslovljeno na: »Ferdinand Tuma, Laibach, vis-a-vis dem Casino, womöglich persönlich«. Ob aretaciji je Franz Bider-

mann na Dunaju izpovedal, da je med Tumovim bivanjem na Dunaju prejemal od njega ilegalne letake, časopis »Freiheit« in med drugim tudi ilegalni letak »Manifest der sozialrevolutionären Arbeiter-Partei Oesterreichs an das arbeitende Volk!«

Časopis »Freiheit« je bil, kakor je to preiskava zoper Železnikarja in tovariše dokazala, pri nas močno razširjen v delavskih krogih. V Ljubljano je moral ta časopis prihajati že relativno zgodaj. Sodnik Eckel je iz Železnikarjevih zapiskov, ki jih je policija zaplenila ob priliki hišne preiskave, ugotovil, da je Železnikar moral prejemati redno ta časopis. Zapiski, ki jih je policija pri njem našla, so izvlečki iz cele vrste posameznih številk časopisa »Freiheit«. Tudi Šturm je dobival časopis »Freiheit«. Poštni urad v Ljubljani javlja 15. sept. 1884, da so v pošt-nem predalu našli št. 20 tega časopisa od 19. jan. 1883.⁸ Iz policijskega poročila ljubljanskega magistrata izhaja, da je takratni detektiv Ivan Robida februarja l. 1881 našel št. 50 tega časopisa iz l. 1881.⁹ Tedaj je šel domov s svojim sinom ter je v Florijanski ulici pred najdenišnico, v kateri je stanoval znani delavski vodja Karl Hubmayer (brat znanega Miroslava, uporniškega vojvode v narodnoosvobodilnih bojih med bosensko-hercegovskim uporom), našel izvod časopisa, ki ga je ta izgubil ali nalašč odvrigel. Karl Hubmayer se je po svoji odselitvi iz Ljubljane nastanil v Linzu, kjer je postal predsednik društva čevljarjev, član delavskega društva in celo namestnik predsednika. Med svojim bivanjem v Ljubljani je bil nekaj časa predsednik delavskega društva. Bil je eden izmed udeležencev velikega procesa proti Kappaufu in tovarišem v Gradcu. Obtožen je bil, da je širil časopis »Freiheit«. Kljub temu, da je bil kaznovan storilec, pri katerem se je našel časopis, z ječo 5 let ali še več, poroča policija iz Gradca, da sta časopis »Freiheit« in že omenjeni manifest socialnorevolucionarne stranke tako razširjena, da se dobita povsod. V Ljubljano je prispela velika pošiljka časopisa »Freiheit« Oktobra 1883 je s tovornim listom prispel iz Benetk na naslov Marije Breskvar, Vegova ul. 9, zaboje, ki je bil deklariran kot suho grozdje. Pošiljalec grozdja naj bi bil Emilio Davitti, Benetke, San Stefano, cale botteghe. Carinski uradnik Jožef Živny je pa na dnu zaboja ob carinskem pregledu našel skritih 300—400 izvodov časopisa »Freiheit« in 500 slovenskih letakov »Na naše brate«. Kar se tiče časopisa »Freiheit« je šlo za številke 16, 24 do 32 letnika 1883¹⁰. Preiskava je pokazala, da je bilo odpošiljav-

čevo ime izmišljeno, ker je z vso verjetnostjo poslal letake iz Benetk Ljubljančan Miha Keber, rojen v Bizoviku, čigar oče je živel v Štepanji vasi. Miha Keber se je pred svojim odhodom v Benetke zelo aktivno udeleževal delavskega gibanja v Ljubljani. Že leta 1882 je postal ljubljanski policiji sumljiv. Tedaj se je od Ljubljane poslavljaj delavec Koman. Ob slovesu naj bi bila on in delavec Cerer imela revolucionarna govora o pariški komuni in revoluciji in naj bi se bili tedaj tudi širili letaki. Kljub zaslišanju januarja 1882 ni Keber ničesar priznal, pač pa je Cerer že takrat priznal, da je v svojem govoru rekel, da »poka na vseh koncih Evrope« in ob tej priložnosti priznal, da je prejel 3 ali 4-krat po pošti letake, tiskane na finem papirju, verjetno iz Londona, poslane pa iz Avstrije, kar je sklepal po poštni znamki in žigu. Preiskava je nadalje dognala, da je bil duša ilegalnega dela v Ljubljani Miha Keber. Ta je najprej služil kot četovodja pri 19. lovskem polku; bil je izučen krznarski pomočnik, ki je bil večkrat v inozemstvu, od koder se je vrnil k svojemu očetu Jakobu, tesarju, Štepanja vas 35. Za časa svojega bivanja v Ljubljani je skušal organizirati službo za širjenje ilegalnih letakov in je skupaj s Hönigmanom pripravil slovenski prevod letaka »Die Zeiten sind schlecht«. Letak naj bi se natisnil v Švici. Keber se je izselil v Benetke. Iz pisma, naslovljenega očetu, ki ga je prestregla policija, je razvidno, da je nameraval oditi v Pariz, da pa je bil novembra 1881 še v Benetkah. Iz Zavertnikovih spominov pa je razvidno, da se je kasneje odselil v Chicago in da je živel po zadnjih vesteh na farmi v Illinois.¹¹ Nedvomno je, da je bil Keber odpošiljalec zaboja, ki ga je prejela Marija Breskvar, kar izhaja tudi iz pozdravne brzojavke, ki jo je ob društveni proslavi l. 1883 poslal na naslov delavskega društva, slavnostni komite, Čitalnica v Ljubljani, iz Benetk. Brzojavko je poslal 21. okt. 1883 in se glasi: »Hand in Hand über Meer und Land Gruss von euerem Freund Leber« (t. j. Keber).

Letak »Na naše brate« predstavlja prvi slovensko pisani letak v našem delavskem gibanju (str. 11).

Preiskava je pokazala, da je letak nedvomno delo takratnih vodij ljubljanskega Delavskega društva. Nekateri stavki v letaku so čisto Železnikarjevi, tako da lahko z veliko verjetnostjo iz stila in uporabljenih fraz sklepamo, da je Železnikar avtor letaka. Obenem pa letak dokazuje, da so sestavljavci tega letaka uporabljali podobne le-

Na nase brate!

Pervasje buce v Ljubljani in sploh vsi cernorumeni lumpje derzavnega sedla, napravili so za dan 11 Julia en oslosvki ropot v imenu kranjskega ljudstva (!) menda od samega veselja: Ker Habsburgska gajzla ze 600 let neusmiljeno udriha po kozi ubozega kranjca. Ceravno ta rec enmu pametnemu cloveku sama nasebi nemore dopasti, kako se zamarejo taki lenuhi (v z latih in srebernih zavraticih in pisanih opicam enakih oblacilih, katerih glavni program je piti in jesti na racun delavca in kmeta,) po cestah okli voziti, mora vendar vsakdo stermeti uad neskoncno prederznostjo iz katero vse okoli tuli od velikanske dobrote teh privilegiranih Tolovajev.

Pac mora sveta jeza vsakemu posteno-mislecemu cloveku napolniti serce, ako pogleda na eni strani lesketanje in brezstevilno bagastvo, na drugi zopet nepopisljivo revscino; tukaj zlata in srebra na kupih, ali pa v nizki hisci zdihovanje pridnega delavca kateri, pri vsim tem da se mucu od jutra do noci, ne ve kako bo jutri sebe in svojo družino preziel.

Mi ne simpatiziramo za nobenga kralja niti cesarja ker le-ti niso bili ljudstvu se nikolj v prid temvec zmeraj le v skodo zatoraj tudi ni danes nasa naloga da bi popisali ravno hudobije rodovine Habsburške ker je ena vrana drugi podobna in ker vsak sam lahko ve, kdor je le enkrat imel zgodovino v roki, da predniki Cesarjev, Kraljev, Knezov, grofov in druge dandanasnje lulke, niso bili nic drugega kakor ljuti Tolovaji in Roparji kateri so ropali eden druzemu in si z casoma na ta nacin prilastili vedno vecji kose zemlje, cele dezele, ali pa se celo vec dezela, in si potem prilastili takorekoc sami ime Kralja in cesarja i. t. d. ne pa od Boga kakor nas zdaj takoimenovani bozji namestniki ucijo in naprejklepetajo. Seveda z daj, ker se ze ta rec vec stolet tako vlece in kjer je slepo vpeljana ze ljudstvo-misli da mora tako biti in da drugaci biti ne more.

Uzrok danasnje revscine pa niso samo kralji in cesarji temvec imamo med naso psenico se drugo lulko katero si hocmo nekoliko bolj natanko pregledati, in katero je potreba iz koreninam vred populiti ce hocmo ziveti kakor ljudje. Pogledjmo, kje je toraj uzrok danasnje socialne revscine.

To so v prvi versti zgoraj omenjeni *kralji* in *cesarji* katerim moramo mi na leto iz nasim davkim milijone placati, kateri imajo toliko gradov (narejeni skoz naso pridnost,) da bi v njih vsi nasi starcki in invalidi lahko stanovali. Kaj ti koristijo revez, kateri ne ves kaj, ali ce bos kaj jutri jedel, ti kronani lenuhi za tako strasansko placo?

Odgovor je kratek: oni sitijo njihovo vladarsko osabnost stem, da posljejo na tisuce in tisuce nasih najlepsh sinov v brezsercno klanje ali takoimenovano vojsko; v mirnem casu iscejo pravice ljudstva vedno za izmanjsvati, in delajo ljudstvu skodljive postave; iz eno besedo oni so sovrazniki vsakorsnega napredka.

Ministri kateri niso nikoli trudni se novih davkov za izmisliti, in novih verig ljudstvu za kovati oni in njihovi goljufje vajeni diplomatični perstan katerega vertenje ljudstvu nikdar pokoja ne da, ni druzega kakor lulka.

Generali kateri so nevtrujeni v vojaske cunje vpresanih sinov - ljudstva drezirati in jih potem kakor slepe morilne masine proti ljudstvu posljejo ako se upa svoje pravice iz silo za tirjati. Proc z njimi! to je lulka.

Pitani Farji katerih zabuhli obrazi in velikanski vampje spricalo dajejo, da je njih edini Bog njih trebub, in kateri si nakladajo tisoce na kupe, in necjo ne lacne nasitit ne zejne napojit, niti bolnike obiskvat ali zastonj merlice pokopavat; iz eno besedo njim mora clovek placvati od rojstva do groba, oni ne delajo druzega kakor to, da nas za nase terplenje iz drugim svetom tolazijo in nas za ta svet nesramno goljufajo. Tistim pa, kateri danasno krivico med ljudstvom razglasujejo, pravijo da so antekristi! Kaj je to druzega, kakor lulka?

Mi stejemo k lulki tudi *posestnike rudarskih* jam katerim se skoda zdi, napraviti v jamah potrebnih zarvarvalis skoz kar mnogokrat na stotero rudarjev zasuje, in njih druzine potem lakoti izroce, ravno tako vsi *posestniki faberk*, kateri nas, potem ko so nam izsesali zadnje moci, na cesto verzejo, in nasim hcerom tako majhno placo dajejo, da so mnogokrat prisiljene, svojo cast prodati ako necjo prostovoljno lakote umreti, sami pa si nakladajo milijone na kupe. Ali ni to prekletstva-vredna lulka?

Grajsinski posestniki kateri hlapce terpincijo in Najemnike do kože odirajo in delajo z njimi kakor njih predniki pred stoletjim iz suznjim.

Zitni kupovalci kateri rajsi pustijo zito segniti kakor da bi ga dali pod ceno med lacno ljudstvo, in kateri iz slabe letne dvovecji dobiecek prigoljufati znajo. To vse je lulka!

Bankerji spekulantje berz kateri ze na prihodnost nase delo na papir stavijo in iz tem brezvestno kupcijo gonijo, tako dolzo da od casa do casa tako imenovani "Krah", tej lumpari za nekoliko casa konec stori pod katerim pa v prvi versti le mi terpimo, ali ni to lulka in plevel?

Pisaci casopisov, kateri pocetje vsih zgoraj omenjenih banditov kot slavni red hvalijo, *Spiceini* kateri nas vedno opazujejo in zatozujejo, *brici* kateri nas lovejo *sodniki* kateri nas v jeco verzejo kakorhitro si upamo le besedo cez danasno kvivico spregovoriti.

Advokatje kateri le nemir med ljudstvom ljubijo in zahtevajo za en cetert ure njihovega ceckanja vec kakor si en delavec cel teden zasluzi. Vse to je plevel katerega je treba iz koreninami izpuliti in dokler ne bo pobran ta plevel iz psenice, toliko casa ne bo niti miru, niti dobrega na svetu.

Marsikdo kdor bo to bral se bo po farizejsko na persa tolkel in bo rekel: hvala Bogu meni se ne gre tako slabo jest imam se delo in zasluzek meni se ni potreba za take reci brigati.

To pa revez ne pomisli, da se mu zna ze jutri pripetiti da ga bo gospodar ali fabrikant na cesto pahnil ker mu potem nic druzega ne kaze kakor: znabiti palico vzeti in iti iz tribuham za kruham.

Pac en tak delavec, katerj je iz danasnjo odertijo zadovoljen nima mozgan, in je vreden da bi bil se bolj zatiran — na kar sme tudi vsakdo upati.

Bratje! cas vesolniga socialnega punta se bliza kjer si bodeta stale pravica in krivica nasproti in pravica bode zmagala, naj se brici in oderuhi postavljajo na glavo, naj ljudi kateri se za pravico potegujejo zapirajo kakor hocejo nic jim ne pomaga iz ene glave jih vstane deset pa upati smejo da tudi nim placilo ne odide. Ljubimo se med seboj bodi si nemeč ali slovenec, revezi smo vsi enako zatirani; bodimo toraj pripravljeni da bomo prijeli za orožje bodi si kakorsno hoce kajti boljsi je za pravico umreti kakor lakoti poginiti.

Po celim svetu se ze cuti nejevolja med delavci ze se zabliska zdaj tu, zdaj tam, znamnje, da se bliza huda ura; iz strahom cakajo nasi oderuhi kdaj bode trescilo v njih mocne palace; po vsih krajih se pripravljajo delavci za boj, za dan vesolnega socialnega punta, kateri se bliza, in je strah bogatinom in tolazba revezim, on bode tudi resitva lakote in terplenja.

Nasa naloga je toraj, da se tudi mi kranjski delavci pripravimo da ne bodemo zadu ostali od nasih bratov drugih dezela, in da nas ne bo tisti dan neprizravljene nasel, da bademo tudi mi pokazali da ne znamo samo orožja kovati, temvec da ga znamo ravno tako dobro proti nasim sovrazniki rabiti. Nasih oderuhov parola je kakor hitro si upamo tirjati kruha, "Bajonete in Kanone", Nasa parola pa je "dinamit in petroleum", in scer tako dolgo, dokler ne izgine zadni frak in bric iz tega sveta.

Toraj organizirajte se kjer kolj se morete ce ne ocitno, pa skervje, ljubimo in izedinimo se, da bomo iz zedinjeno mocjo vdarili in o pravem casu pozgali in pobili nase pijavke.

Zivi socialni punt! Zivi socialna republika.

Exekutivni odbor.

take iz takratnega anarhističnega gibanja. Vsa zaloga letaka je prišla v roke policiji, tako da ni prišel med ljudstvo.

Za takratno vohunsko mrežo ljubljanske policije sta značilni dve anonimni prijavi. Prva navaja, da so v delavnici pri »Graškem čevlju« (Gratzer Schuh) skriti letaki.¹² Ko je policija izvršila preiskavo, je ugotovila, da gre za delavnico čevljarja Jožefa Strohmayerja v Šelenburgovi ulici št. 3. Pri njem je nekoč delal Hönigmann ter je preiskava ugotovila, da je bilo v delavnici v izvodu šaljivega časopisa »Kikiriki« skritih 18 izvodov časopisa »Freiheit«. Druga anonimna ovadba je dolžila čevljarja Franca Ušenico iz Gosposke ul. 10, da ima skrite letake, vendar je preiskava ostala brez uspeha.¹³

Upoštevati je, da so bili takratni ljubljanski delavski vodje dobro povezani z vsemi centri delavskega gibanja v Avstriji in z inozemstvom, kar je pokazala med drugim tudi hišna preiskava, izvršena pri Železnikarjevem prijatelju Kopaču (Copagg) v Gorici. Iz zaplenjene korespondence je razvidno, da je Kopač, ki je prej delal v knjigarni Giontini v Ljubljani, se pa kasneje naselil v Gorici, vzdrževal zvezo med Francijo in Železnikarjem. Ni slučaj, da je prišel v Ljubljano 1882 znani delavski voditelj radikalne smeri Jakob Waitz, ki je imel stike s Tumo in kateremu je, kot je preiskava nedvomno ugotovila, pošiljal ilegalno literaturo. Jakob Waitz, ki je bil na spisku najnevarnejših delavskih voditeljev, je prišel novembra 1882 v Ljubljano in imel illegalen sestanek v vodji ljubljanskega delavskega gibanja v Šiški v gostilni »Pri slepem Janezu«. Preiskava je tudi dognala, da je pošiljka ilegalnih letakov, ki je prispela iz Benetk na naslov Marije Breskvar, bila dejansko namenjena Tumi in tovarišem, kar je razvidno iz tega, da se je Tuma še pred prihodom zaboja informiral pri Breskvarjevih, če je zaboj prispel. L. 1883 je stal Franc Železnikar že drugič pred sodiščem (prvič zaradi protinemških demonstracij). Tokrat je bil 39-letni Železnikar obtožen, da je v Ljubljani širil letak: »Manifest der sozialrevolutionären Arbeiterpartei Oesterreichs an das arbeitende Volk«. Letak je bil prepovedan z razglasom v uradnem listu od 19. sept. 1882. Deželni predsednik Kranjske Winkler, župan mesta Ljubljane Peter Grasselli, šef ljubljanske policije, magistratni svetnik Perona, inspektor Verderber in vladni svetnik von Fladung so v pismu prejeli ta letak. Verderber in Peter Grasselli sta obdolžila Železnikarja, da je on odpo-

šiljavec teh letakov. V zaupnem pismu je župan Grasselli obrazložil, zakaj sumi prav Železnikarja. V njem pravi: »Kar se tiče njegovega (Železnikarjevega) zadržanja, se je na delavskih društvenih in drugih ljudskih zborovanjih ugotovilo, da je pristaš socialističnih idej, kar se da obrazložiti na ta način, da je imenovani živel več let in to ravno za časa gospostva komune, v Parizu kot delavec.«¹⁴ Takratna dunajska izvedenca za pisavo Elias Soltokovič in Eduard Skalicky sta na podlagi primerjave Železnikarjevega rokopisa s kuvertami pisem, ki so jih neznani odpošiljatelji oddali, ugotovila, da je Železnikar nedvomno pisec na kuverti, v kateri je bil poslan ilegalen letak na Verderberjev naslov. Kljub temu se je Železnikarju, ki je takrat kakor tudi kasneje dosledno tajil pred policijo in sodiščem in zanikal tudi dejstva, ki so mu bila dokazana, posrečilo, da je bil s sodbo od 25. apr. 1883 oproščen obtožbe. Ker gre za tipičen letak takratnega revolucionarnega delavskega gibanja, podajam letak v celoti.

Delavci, bratje!

Bolest in ogorčenje prevzemata človeka zaradi obupnega položaja, v katerem je sedaj delovno ljudstvo. Človek krčevito stiska pest, ko vidi, kako vladajoči razred, ki kakor hijena grebe po drobju nesrečnih množic, z živalsko slastjo uničuje njihovega duha in telo ter odgovarja na krike bolečin s surovim nasiljem. Beda in pomankanje razsajata med delovnim ljudstvom, medtem ko se utaplajo tirani in krvosesi v zločinskem izobilju ter odgovarjajo na pritožbe in vzdihne ljudstva s krogli, bajoneti in ječo. Redki posamezniki kopičijo zaklad na zaklad, medtem ko ljudske množice, ki ustvarjajo te zaklade s svojim delom, hirajo od lakote nekje hitreje, drugod počasneje. Zaman se bori ljudstvo za izboljšanje tega groznega položaja ter se oprijemlje kot utopljenec vsake slame, ki jo vrže vladajoči razred objestno v ocean socialnega življenja. Zaman! Ljudstvo se lahko ponovno in ponovno prepriča, da je ogoljufano. Vladajoči razred tepta v prah njegove najnaravnnejše zahteve, preganja in meče v ječo kot zver vsakogar, kdor se drzne ljudstvo braniti. Na kratko povedano. Mi delavci smo brezpravni in nezaščiteni sužnji. Izročeni smo najpodlejši samovolji privilegiranih roparjev in morilcev. To je položaj, v katerem živi proletariat vseh dežela in držav, zlasti pa v Avstriji!

Človeški duh napreduje z vsakim dnem in odkriva vedno nove in nove stvari na vseh področjih znanosti, narave in tehnike. Teh stvari pa ne uživa skupnost, temveč so privilegij majhnega števila ljudi v službi kapitala. Ti jih uporabljajo za tlačenje in izrabljanje širokih delovnih množic. Zasebno-kapitalistični način proizvodnje, se pravi, zasebna lastnina je omogočila, da si majhno število ljudi prilaga plodove ogromnega števila ljudi. Delovnemu ljudstvu preostane ravno toliko, kolikor je potrebno za njegovo bedno vzdrževanje in razmnoževanje, se pravi toliko, da zarodi potrebno število nove

delovne sile. Vsako izboljšanje ali izum novih delovnih sredstev pomeni brezposelnost na tisoče delavcev, kar zopet pomeni, da so v obstoječi družbeni organizaciji izgubili pravico do življenja. Kakšna sramota za naš »božanski svetovni red«, da smo mi delavci prepuščeni največjemu pomanjkanju in bedi prav takrat, ko s svojim skupnim delom polnimo skladišča na svetovnem trgu z blagom. Nacionalni ekonomisti imenujejo ta pojav »čezmerno produkcijo«. Strahotne posledice tega pa čutimo mi delavci že nekaj let nazaj. Delavci! Ali nimamo ravno mi največjo pravico, da uživamo sadove naše marljivosti? Ali ni dala narava vsem ljudem brez razlike enako pravico do življenja? Le gola sebičnost in nesramna predrznost lahko odrekata to, kar pripada vsem ljudem brez razlike in kar mi zahtevamo v imenu človeštva. Najgroznejšemu nasilju in rafinirani zvižaji se je posrečilo, da sta spravili velike množice ljudi ob njihovo sveto pravico na materi zemlji, ob plodove njihovega lastnega dela s tem, da so naše prednike oropali in tako ustvarili sistem najbolj sramotne sužnosti, v kateri živimo še danes. Uveljavljamo le pravico s tem, da želimo odvzeti to, kar nam je bilo na nepošten način odvzeto. Da, naša najsvetejša dolžnost, ker smo ljudje, je, da ne trpimo dalje sramote, ki nas davi. V vseh obdobjih zgodovine sta bila nasilje in laž edini sredstvi vladajočega razreda. To sta še danes. Vse, kar je njemu v prid in kar je v njegovo korist, proglašajo za »zakon«, za sveto, nedotakljivo. Rop in sistem plenjenja so spremenili v pravico. Kdor govori resnico, je »zločinec«. Kdor se poteguje za pravice delovnega in zaslužnjega ljudstva je tudi »zločinec«. Ni težko prepoznati naših sovražnikov: To so vsi tisti, ki žive na račun opisanih bednih razmer, na stroške delovnega ljudstva, in tisti, ki skušajo iztisniti lastne koristi na račun skupnosti. Na srečo se delavci začinjajo zavedati svojega razrednega položaja. Zavedamo se, da ne bo dal vladajoči razred prostovoljno niti trohice iz svojega mošnjčka, zavedamo se, da lahko le z združenimi močmi nasilno zlomimo verige suženjstva, v katerih nas skušajo z nasiljem obdržati. Dokler se bomo dali slepiti z narodnostnim sovraštvom, z netenjem rasnih sporov in pa z verskimi in strankarskimi spori, toliko časa se vladajočemu razredu ni bati. Zato mora delovno ljudstvo odločno zavreči takšne manevre, ki mu le škodijo. Dovolj priložnosti je bilo, da se prepričamo iz zgodovine in tudi iz lastnih izkušenj, da so vse obljube vladajočega razreda, da nam bo izboljšal položaj, bedna prevara, ki ji gre le za to, da potolaži nezadovoljneže, da bi potem laže nadaljevali z ropanjem in izkoriščanjem. Več kot deset let smo se borili na zakoniti podlagi za izboljšanje položaja. Vlagali smo resolucije in peticije, dokler se nismo prepričali, da vladajoči razred nima ne volje ne sposobnosti, da bi karkoli spreminjal v obstoječem stanju. Njihov izkoriščevalni položaj je nujno povezan z bedo in pomanjkanjem množic. Koristi zatiralcev in izkoriščevalcev so torej nezdružljive s koristmi izkoriščanih in zatiranih. Sovrašтво do ljudstva raste z izkoriščanjem, ker ljudstvo zahteva tudi zase enake človeške pravice v družbi. Celotoliko hvaljene državljanske pravice ne obstajajo za nas delavce. Razpuščajo naša društva in zborovanja in jih prepovedujejo, plenijo naše časopise, pisma, kradejo poštno pošiljke, vdirajo v naša stanovanja podnevi in ponoči. Jemljejo ob takšni priliki vse, česar se kakšen tepec spomni. Pregarjajo vsakogar, kdor

se upa braniti delavčeve pravice ustno ali pisмено, zasledujejo ga in vržejo v ječo kot navadnega zločinca. Zakoni služijo koristim privilegirane razreda. Kdor je še dvomil v resničnost teh dejstev, se je lahko prepričal ob barbarski obsodbi, izrečeni 25. V. t. l. proti našemu tovarišu Richterju. Obsojen je bil na 12 let težke ječe pod obtožbo »zločina«, da je nesel stavek za letak, ki je opisoval le resnično stanje, nekemu tiskarju lopovu. Kakšna krvi žejna okrutnost vladajočega razreda govori iz te sodbe! Dvanaest let težke ječe zaradi besed, ki sploh niso bile izgovorjene...! Avstrijska sodišča so pač prekosiла ruska. To dokazuje ljudstvu, da naš vladajoči razred nikdar ne čuti človeško, kadar gre za njegove roparske koristi. Spomnimo se le sramotnega nasilja nad rudarji na Češkem in Moravskem. Sinovi ljudstva so morali z orožjem v roki goniti lastne nesrečne brate v neznosno sužnost, ki ima za posledico njihovo počasno umiranje zaradi lakote. Tiste, ki se niso uklonili nasilju, so odgnali v ječo kot zločince. Medtem pa zapravljajo brezdelni in brezumni krvوسي vsako leto milijone za razkošje. Ta dejstva dokazujejo bolj kot tisoč najlepših spisov in govorov, da so vse ustanove od naše države, od vlade, zakonov, oblasti, do vojaštva le zaradi varstva tiranov in izkoriščevalcev, zaradi tlačanja delovnega ljudstva. Kdor še sam verjame ali skuša prepričati delavce, da se njihov položaj lahko izboljša na zakoniti podlagi, je ali norec ali lopov. Mi imamo le dvoje na izbiro: ali da ustvarjamo kot tovorna živina v človeški podobi za druge vsa bogastva in užitke in da pri tem stradamo, zato da bi na zakoniti podlagi živetarili dalje, ali pa da ne glede na vse zaslužnevalne zakone izkoreninimo zlo ter z vsemi sredstvi delamo za uničenje vzrokov suženjstva, izrabljanje človeka po človeku. Mi smo se po polni zavesti svete in pravične stvari odločili

»Križanke« — v tem poslopju so se leta 1871 vršila vsa važnejša zborovanja »Delavskega izobraževalnega društva«

Pismo, ki ga je po ugotovitvah izvedencev na Dunaju napisal Železnikar in v njem poslal ilegalen letak

za drugo možnost, ker zaupamo v vzajemno moč delovnega ljudstva. Nočemo več prosjačiti za to, do česar imamo pravico, nočemo prositi za milostne drobtinice, temveč si hočemo priboriti mesto, ki nam pripada. Za bogato pogrnjeno mizo življenja hočemo uživati neokrnjen delež plodov skupnega dela. Vladajoči razred odgovarja na naše upravičene zahteve z neprikritim nasiljem... Naj torej med nami odloča sila. Mi se ne bojimo nobenega sredstva več, ker so vsa sredstva pravična in zakonita, kadar gre za vzpostavitev najsvetejših pravic človeštva, ki so jih toliko časa teptali.

Delavci, bratje! Stojimo pred vročim, težkim bojem. Oko za oko, zob za zob bo geslo v borbi za naše človeške pravice. Kdor noče več nositi sramotnega jarma suženjstva, naj se pripravi. Kdor noče, da bodo njegovi potomci deležni še hujše usode. Vedno jasneje se kažejo znaki bližajočega se ljudskega upora — socialne revolucije, ki bo ljudstvo osvobodila tiranov in krvosovov ter uničila korenine suženjstva in bede: zasebno lastnino. Od vzhoda in zahoda, juga in severa odmeva klic: kruh in svoboda! Proletariat vseh dežel se dviga in pripravlja za boj. Tudi mi avstrijski delavci ne bomo zaostajali. Množica hrabrih, na žrtve pripravljenih mož se je združila v čvrsto tajno zvezo, trdno odločena, da začne borbo. Vsi bratje iz vseh krajev storite isto ter se roko v roki z nami udeležite tega uničevalnega boja. Ne želimo si oblasti, temveč uničenje vsake oblasti, smo za enake pravice in dolžnosti. Želimo, da bi postala zemlja z vsemi njenimi zakladi skupno premoženje vseh ljudi, da bi bili plodovi našega dela v resnici naši. Onemogočili bomo, da bi velika večina ljudi morala delati ob velikem pomanjkanju za peščico privilegiranih postopačev, ki jih pri tem teptajo. Zasebno lastnino mora nadomestiti skupna lastnina. Šele tedaj bo ljudstvo svobodno, ker ne bo več obstoj posameznika odvisen od razpoloženja in milosti drugih. Ta boj bo nedvomno zahteval žrtve, vendar bodo te neznatne v primeri s številom žrtev, ki jih daje delovno ljudstvo vsak dan, da, celo vsako uro molohu-kapitalu. Le pomislimo na tisoče, ki morajo v klavnico za naše tirane, da bi lahko le-ti strahovali druga ljudstva. Te žrtve bodo tem bolj opravičljive, ker v tej borbi ne gre več za to, da bi hodili po kostanj v žerjavico za vsakovrstne stremuhe, temveč gre za nas, za ljudstvo, zato da si priborimo kruh in svobodo. Bolje, da v borbi umremo, kot da izhramo počasi kot sužnji. Naše geslo je: Dol s tirani, dol z izkoriščanjem, dol z zasebno lastnino! Živela socialna revolucija!

14. septembra 1884, torej že potem, ko je vodstvo ljubljanskega delavstva bilo v zaporu, je Gertruda Krašovic, kuharica pri Mariji Repič v Gledališki ul. št. 3, prinesla na policijo dva izvoda »Manifesta«, ki ga je našla v hišni uti.¹⁵

V Ljubljani se je tudi širil anarhistični letak z naslovom »Ein Mahnruf an das Volk.«¹⁶ Od Tumovega vajenca Potiska je ljubljanska policija izvedela, da skriva baje Tuma v svojem poslovnem lokalu v Šelenburgovi ulici št. 6 ilegalne letake. Ob hišni preiskavi je policija v resnici našla v cevi štedilnika skrite letake, in sicer 73 izvodov omenjenega letaka. Preiskava je dognala, da je Železnikar prinesel te letake Tumi. Ta letak je bil razširjen v Ljubljani pa tudi drugod. Med velikim delavskim procesom na Hrvaškem so isti letak našli na dnu tiče kletke pri Slovencu Francu Sernecu, ki je bil doma iz Slovenske Bistrice. Na procesu je bil skupaj s tovarišem Hižo obsojen na šest let ječe.¹⁷ 40—50 izvodov istega letaka je žandarmerija našla v Ljubljani na jezu pri tovarni v Vevčah 18. dec. 1883. Letake je našel delavec Krištof. Nastalo je veliko razburjenje zaradi »načina« socialistične propagande, češ da delavci iz Ljubljane spuščajo propagandni material po Ljubljani navzdol. Kljub skrbni preiskavi policija ni mogla odkriti krivcev.¹⁸ Pojasnilo za ta dogodek imamo verjetno v spominih nekdanjega delavskega voditelja Jožeta Zavertnika, kasnejšega voditelja naših izseljencev v ZDA (Chicago). V omenjenih spominih opisuje, kako sta se nekdanja ljubljanska delavska voditelja Edvard Kriegel in pa Miha Keber nastanila v Ameriki. Nadalje opisuje, kako je Miha Keber oskrbel tisk letaka v Benetkah in kako je letake čez mejo prinesel konduktor spalnega voza ter kako je policija in sicer komisar Robida ter detektiv Toplikar, izvršila preiskavo pri Zavertniku in kako je njegov polbrat Matej Pečnik vrgel letake v Ljubljano. Ti letaki so tako prispeli do Vevč. Zelo je verjetno, da gre prav za letak iz l. 1883 in da se je Zavertnik zmotil, ko opisuje dogodek, ki bi se naj zgodil šele l. 1891.¹⁹ Letak je bil tako razširjen v Ljubljani, da ga policija ni našla samo pri Železnikarju in v Vevčah, temveč se je našel tudi na cesti pred uršulinsko cerkvijo.²⁰

Letak se glasi:

»Svarilo ljudstvu! Ne moremo več mirno gledati strašne revščine ljudstva in kako ga vladajoči razred izrablja, ne da bi se uprli in ne skušali prebuditi tebe, delovno ljudstvo, iz spanja.

Vstani! Stopi na cesto, odpri oči in poglej, kaj se dogaja okoli tebe, kaj počno s teboj in kaj ti šele pripravljajo! Vzeli so ti vse, kar se je dalo vzeti, premičnine in nepremičnine. Za silo se komaj oblačiš, stanuješ v slabih stanovanjih, hiraš in gladuješ v nezdravih luknjah, dasiravno garaš od zjutraj do pozne noči. Ali si boš dal odvzeti še razum? Edino in najdragocenejšo stvar, ki jo še imaš. Ali misliš, da so ti tudi tega že odvzeli? Ali si že otopel za vsako plemenito čustvo? Ali ne vidiš vseh krivic, ne vidiš, kako te tlačijo in izjemajo? Ali ne vidiš, kako hira množica in umira od lakote? Ali ne vidiš, kako mečejo na cesto delavce kot iztisnjene citrone zato, ker so bolni zaradi posledic dolgotrajnega dela in neprestanega pomanjkanja. Ali ne vidiš, kako morajo bedno poginiti? Ali ne vidiš, kako tvojim otrokom kvarijo duha in ga krotovičijo že v najnežnejši mladosti? Kako otroke v tovarnah, bolje rečeno, kaznilnicah v najnežnejši dobi spravljajo ob čast in zdravje in jih pretvarjajo v žive stroje v službi požrešnega krvosesa? Ali ne vidiš, kako vtikajo tvoje sinove v prisilne jopiče in delajo iz njih sužnje in bratomorilce ter jih dresirajo za potrebe lopovske tiranske bande?

Ali ne vidiš na tisoče sotrpinov, ki so vse svoje bitje posvetili borbi proti tem krivicam ter jih zato vsak dan, da, vsako uro, preganjajo na najgrozovitejše načine? In kako jih mučijo do smrti v zatohlih kletih zato, ker ljubijo svobodo in pravico. Ali vsega tega ne vidiš, slišiš in čutiš, ali pa nočeš? Morda ne veš, kako bi se temu odpomoglo? Mislimo, da veš za vse te zločine kot mi, morda veš še več. Veš, da se ti godi velika krivica, verjetno se pa ne upaš upreti, ker misliš, da si preslaboten, preveč osamljen in da bi v tej borbi podlegel. O, ne boj se! Kdor ima pregled čez dogodke, ve, s kakšno silo in voljo razpolagamo. Zažigalna vrvička le na zažigalca. Revolucionarni element je razširjen po vsem svetu ter mora priti do upora ljudstva in do borbe za svobodo in pravico, v kateri bodo stirmoglavljeni vladajoči tirani in zgrajena nova, svobodna človeška družba. Morda pa misliš, da bi ne mogel živeti brez svojih dosedanjih gospodarjev in zatiralcev? Misliš, da mora ostati vse pri starem, da je možno odpraviti obstoječe razmere, ne da bi uničil tiste zverine? Tega ne moremo verjeti. Ljudstvo je vedno hrepenelo po izboljšanju, svobodi, kar je imelo često za posledico, da so bili tisti, ki so se temu upirali ali skušali razvoj zadržati, potisnjeni ob stran ali pa uničeni. Morda ne poznaš dovolj svojih sovražnikov. Tega ne moremo verjeti. Kdo ne pozna tiranov, pa naj nosijo naslov cesarjev, kraljev, knezov, farjev, plemičev, buržujev, tovarnarjev, izkoniščevalcev, verižnikov, lenih uradnikov, generalov, policijske drhali, skratka, vseh pomočnikov tiranov od najmanjših do največjih, zato ne prizanesi nikomur. Vsi so že zdaj zaslužili tvoje maščevanje. Tudi ti nimajo s teboj usmiljenja. Bodi hraber mož, spoprimi se z njimi in ne izbiraj sredstev. Zato se obračamo nate ter zahtevamo, da nas poslušas in da si z nami solidaren. Bodi hraber in odločen, požrtvovalen in nesebičen ter se zavedaj, da je naša zmaga gotova, dasi je morda ne bomo uživali. Zato pa jo bodo uživali tvoji svojci, tvoji otroci. Podajte si roke, vi proletarci, združite se v veliko množico ljudstva vseh dežela brez razlike narodnosti in vere, sklenite vaše vrste, naše geslo bodi: Smrt in uničenje vsem tiranom in njihovim

pomočnikom! Eden za vse in vsi za enega! Gre za to, da dosežemo najvišji smoter. Uničiti moramo naše sovražnike z vsemi sredstvi, ki so nam na razpolago. Poiščite jih v njihovih palačah, v vsakem kotu, iztrebite jih, uničite vse, kar se vam protivi in kar zavira uresničitev naše pravične stvari.

Ti, zaslužjeno ljudstvo, se boš rešilo verig in spoznalo veličino in pravo vrednost sadov, ki ti jih bo prinesla tvoja požrtvovalnost, vendar zahtevaj in vzemi si tisto, za čemer hrepeniš v celoti in popolnoma. Ne daj se prevariti in speljati z obljubami, brez obotavljanja zahtevaj zase vse to, kar ti pripada. Zahtevaj vso in neomejeno svobodo! Anarhizem! Seznanj se z anarhizmom in ko ga boš sodil brez predsodkov, se lahko prepričaš, da je anarhizem edino naravna in pravična organizacija človeške družbe, ki ustreza splošnim potrebam. Nobena država na svetu, tudi ne toliko hvaljena ljudska država, pa naj bo navidezno še tako dobra in svobodno urejena, ne more nuditi tiste svobode in reda, ki jo daje anarhizem, ker tam, kjer veljajo človeški zakoni, je tudi oblast, in zaradi tega je resnična svoboda nemogoča. Anarhizem pomeni nasprotje vladanja. Anarhisti nočejo vladanja, nočejo tiranov, ki zahtevajo vse zase, ne da bi pri tem sami kaj dali. Za ljudstvo, za delavce poznajo samo zatiranje in izrabljanje. Anarhisti se borijo za resnično, neomejeno in individualno svobodo. Torej za vsakogar enake pravice in enake dolžnosti, splošna delovna obveznost, naj ne bo ne gospodarjev ne hlapcev. Nočemo, da bi vladal nekdo med nami, ravno tako pa tudi ne želimo, da bi mi vladali nad komer koli. Ne priznavamo ne nebes, ne pekla, ne bogov, ne monarhov, ne podanikov, pa tudi ne zakonodaje razen naravne. Dol z umetno ustvarjenimi zakoni, ki so le sredstvo tlačjenja, medtem ko so naravni zakoni večni in nespremenljivi in zato ni potrebno, da bi se posebej izdajali ali pisali. Vsak človek je dolžan delati, to se pravi, ustvarjati nekaj koristnega za skupnost in ima zato enake pravice do vsega. Nekdo bo morda rekel: »Brez boga, zakonov in policije bo nastala zmeda. To je nemogoče. Ljudje ne bodo hoteli delati; med seboj se bodo pobijali in drug drugemu kradi.« Tako približno govori današnja meščanska družba oziroma njen tisk.

Šelenburgova ulica — sedež takratnega političnega življenja na Kranjskem; poleg »Citalnice« in »Kazine« sta v hiši št. 6 (poleg današnje pošte) in št. 1 (sedanja hiša Tičar) imela Železnikar in Tuma svoji delavnici v katerih so se zbirali delavci in v katerih je policija našla mnogo socialističnega in ilegalnega tiska

Ne verujte tej dobro preračunani, nesramni laži tiskovnih kozakov, ki so zainteresirani na nadaljnem obstoju današnjih nesramnih razmer. Vi, delavci, ki garate po 12—16 ur dnevno, pri tem pa ne zaslužite niti toliko, da bi živeli človeka vredno življenje in oskrbeli svoje družine, ali morda verjamete, da boste postali tatovi in roparji v družbenem redu, ki vam bo nudil skrajšan delovnik, v katerem boste lahko veselo živeli, ker ne boste gledali v oči strahotni bedi, temveč boste uživali plodove lepe zemlje, ki so danes pridržani za bogate nepridiprave, lopove in tirane, ki nosijo naslove cesarjev, kraljev, diplomatov, farjev itd.? Ne, gotovo ne! Vi, povsod zaničevani proletarci, nosite v sebi občutek dolžnosti. To dokažite danes lenim lopovom, ki se vas drznejše obkladati s takimi psovskami ter sodijo vas po sebi.

Vedite, da bo v svobodni človeški družbi šolski sistem drugačen. Da se bodo vaši otroci počuevali in vzgajali drugače kot danes. Samo v današnjih, z zakonom urejenih razmerah imamo tatove, roparje in morilce dveh vrst: zakonito privilegirane in nepriviligirane. Kaj je koristila dosedanja zakonodaja? Odpravila ni ne umora, ne tatvine in dokler bo obstajala, tega ne bo mogla storiti. To bo možno le tedaj, če odstranimo najprej vzroke zločinov, ko ne bo več denarja, ko bo onemogočeno kakršnokoli kopičenje kapitalov in drugega premoženja. Vsakdo bo imel tedaj dovolj in si ne bo prilastil še več, ker ne bo od tega imel koristi, ker presežka ne bo mogel ne prodati niti se sicer z njim okoristiti. Kakor se danes vcepljajo človeku škodljivi nauki, kot na primer pravljica o bogu, o ljubezni do domovine, o zvestobi podanikov itd., ki se vcepljajo v glavo otrokom že v rani mladosti, ko se pojavljajo prvi znaki delovanja razuma. Tedaj bo zrastel pravi in resnični moralni nauk, nauk o ljubezni do ljudi, kratkomalo vse to, kar potrebuje človeška družba za svoj obstoj. Ta novi nauk bo prehajal od roda na rod, zahteval bo le svobodo in neodvisnost. Ko vas ne bosta več trla pomanjkanje in beda, bo delo užitek. Pri izpopolnjenem delu s stroji bo zadostoval 4—5 urni delavnik, ki bo zadovoljil vse človeške potrebe. Tedaj ne bomo več vzdrževali lenuhov in špekulantov, preostali čas bo lahko vsakdo posvetil lastni duševni izobrazbi, gojil bo lahko praktično umetnost in znanost, godbo, gledališče ter se skratka bavil s tem, kar ga bo veselilo. Vse, kar mora torej delati na povelje, dela proti volji in nerad, kar pa dela prostovoljno, dela z užitek in veseljem. Prehrana bo takrat absolutno čista in nepotvorjena. Hranili se bodo tedaj s čisto zdravo in nepokvarjeno hrano in pili bodo čisto naravne, nezastrupljene pijače. Nihče ne bo zainteresiran na tem, da bi sočloveka oškodoval za to, da bi imel od tega korist. Kdor torej trdi, da je anarhizem nemogoč, je sovražnik splošne blaginje, sovražnik svobode, egoist, ki hoče živeti na račun sočloveka.

Zato dol z državo in njenimi zakoni, dol s farji, povzročitelji vsega zla, in hiter konec tiraniji! To je edina humanost. Če želite živeti svobodno, si morate priboriti enakost. Spremenite zasebno lastnino v skupno, uničite kapitalističen način proizvodnje z njegovimi branilci vred! Živela socialna revolucija!

Poleti 1885.

Več anarhističnih skupin

Poleg teh anarhističnih letakov so v Ljubljano prihajali tudi letaki nasprotnikov anarhističnih tendenc, zlasti letaki, ki jih je izdajala nemška in avstrijska socialna demokracija, ki se je odločno borila proti anarhističnim tendencam v takratnem delavskem gibanju. Tako je policija našla pri Železnikarjevem sodelavcu Francu Dhüju letak »An das arbeitende Volk«, ki ga je izdala v Zürichu emigrantska grupa nemških socialnih demokratov.²¹ Letak pri nas ni ohranjen. Začenjal se je z besedami: »Ljudstvo! Mi, tvoji prijatelji«, končal pa je z besedami: »Tvoja rešitev ni daleč«. Ta letak je Franc Dhü prečital delavcu Johannu Appeju.²² Isti letak, poslan iz Švice, je dobil delavec Karl Hinterlechner. Za nasprotnike anarhizma pa je značilen letak »Die sozialdemokratische Partei Oesterreichs an die Arbeiter«, s katerim je marksistično usmerjena skupina avstrijskega delavstva svarila delavce pred anarhizmom in njegovimi škodljivimi posledicami za delavsko gibanje. Tudi ta letak je bil razširjen v Ljubljani in je bilo med drugim Francu Dhüju dokazano, da ga je širil v Ljubljani.

Letak se glasi:

Delavci! Del delavstva je z demonstracijami pred policijsko direkcijo na Dunaju dal duška svojemu upravičenemu sovraštvu zoper tisto ustanovo, ki onemogoča naše, že tako neznatne politične pravice s samovoljno razlago in uporabo zakonov ter se ne straši niti odkritih in nesramnih zlorab zakona, le da bi uničila odločne proletarske prvorce. Sočustvujemo s tistimi, ki se bore proti policijski surovosti, proti moderni državi, ki uporablja metodo fizičnega in moralnega nasilja; v borbi proti policiji smo se že od nekdaj odločno bojevali in odkrito simpatizirali z nasprotniki policije ter varovali skupne koristi proletariata.

Vendar nas sili ravno zavest o svetosti naše skupne stvari in prepričanje o gotovi končni zmagi naših idej, da vam obrazložimo, kako zlorablajo posamezni ljudje, zakleti sovražniki proletariata in zavezniki naših tlačiteljev, vaša najplemenitejša čustva.

Plačani pa tudi neplačani oprode vladajočega razreda vas skušajo zapeljati v nepremišljena, pogubna dejanja, ki so škodljiva tako za proletariat kot celoto kakor tudi za vas same. Častihlepni posamezniki, ki jih žene osebna bolestna domišljavost, ki pa se jim je posrečilo, da so se obdali z lažnim sijajem revolucionarnega prepričanja, so se vtihočapili v vašo sredino ter skušajo pridobiti z vašo krvjo, z vašo pošteno predanostjo idejam socializma slavo in popularnost sebi samim. Skušajo napraviti iz vas, usmiljenja vrednih žrtev sramotne razredne tiranije, znova žrtve zaradi svojega prokletega in sebičnega častihlepa. Skušajo se vam vsiliti kot zastopniki vaših koristi. Avstrijski delavci! Ne dajte se preslepiti s praznimi in bedastimi tirazami, razmišljajte o tem, kar vam govore, zlasti presodite naravne in nujne posledice dejanj, na katera vas nagovarjajo in ki vam jih priporočajo

Dieß gubn on
Wast mim Flaus unku pfung
Tom notwundig is
Dringend zu wofen
Mo bij unuwn flutz =
Wofen lufindm
auf kochotom dufm
Vuof dafun Mannffm krent
Wno wof frowid
Dieß wifh zuffen, wurd
je wifm bi glnif lenim
Franz Wernice
Suster Maister
Sanngese
Dieß wifh kochotom dufm

Ena izmed anonimnih ovadb, s katerimi so policijski volhuni obveščali policijo o delavskem gibanju v Ljubljani

na kramarski način kot edino zveličavno sredstvo. Sredstva, ki vam jih priporočajo, lahko samo poslabšajo vaš položaj ter dajo vašim sovražnikom, vladajočemu razredu, najmočnejše orožje v roke, da bi vas laže tlačili. Prepričali se boste, da vam takšna sredstva lahko predlagajo le reakcionarji. Zaradi tega boste tiste, ki vas skušajo nagnati v razredni samomor, pognali iz svojih vrst. Namen našega svarila je, da posvetimo vso našo skrb duševni in politični izobrazbi delavstva, kar je glavna naloga sedanjosti.

Naši sovražniki so nevarnejši, ker nastopajo pod krinko prijateljstva, kakor če bi naša prizadevanja odkrito napadali. V takem primeru bi lahko dokazali, da govore neresnico in bi se njihovi surovi sili lahko postavili v bran z organizacijo in izobrazbo množic.

Tega se zavedajo zastopniki vladajočega razreda prav tako kot zavedni socialisti. Zato skušajo v svoji borbi proti proletariatu le-tega razcepiti ter poštone, zaupne može osumiti. V obdobjih, ko se socialistična misel naglo širi, ko se proletariat zaradi ugodnih okolnosti razvija v spoštovanja vredno silo, ko bi organiziran lahko dosegel pod enotnim vodstvom in ob pametnem izkoriščanju okolnosti dragocene koncesije — v takšnih obdobjih uporablja buržoazija že preizkušena sredstva makijavelistične politike. V proletarski tabor pošilja svoje agente, ki

skušajo izzvati razcep v njenih vrstah. Nato skušajo tisti del, ki se jim ga je posrečilo ločiti od organiziranega delavstva, pomešati z »lumpenproletariatom«, ki ga je precej in se silno v kapitalizmu množi z namenom, da bi delavstvo v številnih pučih poklali ter ob tej priliki s prisilnimi ukrepi, izjemnimi zakoni in drugimi sličnimi ukrepi istočasno obračunali tudi s tistim delom delavstva, ki se ni dal zapeljati. Pomislite na zloglasne belosrajnike pustolovca Napoleona III., ki so odločali v vseh pučih in ki so v službi cesarske policije izročali proletarce njihovim rabljem in gospodom, kakor znajo pač to storiti izbrani prevežani lopovi.

Plačanci reakcije prekašajo v »revolucionarni« vnemi vsakogar, zahtevajo neprestano »dejanje« in so »bolj radikalni« od resničnih socialistov. Njim so nehote služili pošteni fanatiki revolucije, ki niso znali brzdati svojega potrpljenja in so se zaradi tega ujeli tako lahko v past, ki so jim jih nastavili lopovi. Zaradi tega smo dolžni v trenutku, ko bi naj avstrijsko delavsko gibanje postalo po rafinirano sestavljenem načrtu žrtev fanatikov in policijskih agentov, spregovoriti, ker smo do sedaj molče opazovali početje nekaterih temnih elementov. Odgovoriti hočemo na tri vprašanja ter posvariti avstrijske delavce in upamo, da nas boste v interesu osvoboditve proletariata ter materialnega in duševnega suženjstva poslušali.

KDO DELA REVOLUCIJE?

Socializem je revolucionarna ideja, ki se da uresničiti le s prelomom s sedanjim pravnim in družbenim redom. Socializem nasprotuje zasebni lastnini kapitala, nasprotuje politični razredni zakonodaji modernih držav in zanika temeljne pojme obstoječega prava. Zaradi tega se lahko uveljavi le s socialno in politično revolucijo, to je, s preobratom socialnih in političnih ustanov. Pri tem ni važno, koliko ljudi mora zaradi tega dati življenje, ker je to odvisno od moči nasprotne stranke ter od strasti, ki se ob takšni priliki razplamtijo. Takšne revolucije nastopijo le tedaj, kadar se široke množice ljudstva navzamejo novih idej o državi in družbi, ki se ne morejo več uresničiti v okviru obstoječega reda. Revolucije propadejo, če nove ideje še niso zrele ali če so sile, ki jih podpirajo, preslabotne. Nikdar se pa revolucije ne delajo, ker nastopajo le kot rezultat elementarne sile in naravne nujnosti na podlagi predhodnega preobrata o zamisli nove pravne organizacije države in družbe. Če so nove ideje enkrat postale zahteva pretežnega dela političnih in socialnih organizacij, tedaj je revolucija neogibna. Ali bo pri tem teklo veliko ali malo krvi, ali sploh ne bo potrebno krvoprelitje, je glavno vprašanje le za tiste, ki jim je maščevanje za prestane krivice več kot socialistična in komunistična družba, ki je pravi in edini upravičeni smoter delavskega gibanja naše dobe.

Preden se pa nove družbene plasti kot nosilci revolucionarnih idej razvijejo in pridejo na oblast, preteče krajše ali daljše obdobje, v katerem sili nagli porast revolucionarnih elementov gospodujoči razred k nasprotnim ukrepom, ki skušajo ovirati porast gibanja. Pri tem so upori najnevarnejše orožje, ki ga uporabljajo pripadniki in branilci starega. Z njimi puščajo od časa do časa kri, z njimi se razvodeni revolucionarna kri ter se v ljudstvu zaradi trajnih neuspehov omaja njegova samozavest. Običajno pobere de-

spotizem plodove takšnih uporov, s katerimi si privilegirani razredi zgradijo nova obrambna sredstva za podaljšanje sistema izkoriščanja.

Kadar koli je Napoleon III. hotel ukrotiti revolucionarna gibanja, je s pomočjo tajne policije ali organiziral kak atentat, zaroto ali upor ter je s pomočjo umetno povzročene razburjenja podaljšal svoje vladanje. Zloglasni Stieber je igral enako vlogo v službi Hohenzollerjev. Prav sta jim prišla tudi Hödel in Nobiling, norca in človeka, ki sta trpela od veličinskih idej. Njihovim »dejanjem« se morajo nemški delavci zahvaliti za zakon o socialistih, za izgon na stotine socialistov, za izgubljeno družinsko srečo in za uničenje svoje materialne eksistence. Kakšen poduk za nas!

Leipziški velezdajniški proces l. 1881 je pokazal, da si pri »delanju« revolucij podajajo roke fanatiki in policijski vohuni, ker tako policija odkriva revolucionarne elemente v delavskem gibanju. Sovražniki socializma v Avstriji se že dalj časa trudijo, da bi našo stranko tako uničili. Precej fanatikov, ki so s svojim delovanjem povzročili morda več škode od plačanih agentov reakcije, se na vse načine trudi, da bi podprli taka prizadevanja. Kar pripovedujemo o delovanju teh lopovov in norcev, smo videli z lastnimi očmi in smo sami slišali ali pa zvedeli od tistih, ki so bili pri tem neposredno prizadeti. Ne bomo navajali imen, da ne bi tako ovadili obžalovanja vrednih zapeljancev. Vendar je vaša naloga, delavci, da onesposobite zapeljivce, policijske vohune in stremuhe, ki se hočejo proslaviti na vaš račun, ter da jih izročite splošnemu zaničevanju. Njihovo početje bomo tako natančno opisali, da jih boste lahko prepoznali, če se vam bodo približali.

KAKO SE DELAJO REVOLUCIJE?

V zvezi s taktiko, ki jo promovira iz Londona Johann Most, so se leta 1888 posamezniki, zlasti na Dunaju, zavzeli za propagando »dejanj«, ki naj bi nadomestila dotedanjo socialnodemokratsko agitacijo. Pri tem niso uspeli, ker so iskali pristaše med delavci, ki so bili že toliko časa člani stranke, da so lahko takoj videli pogubnost take taktike. Zato so pridobili do tedaj ravnodušne elemente, ki so bili pripravljeni izživati upore. Ti ljudje so se imenovali »socialni revolucionarji« ter so zatrjevali, da mora vsak socialist z uporabo nasilja protestirati proti dosedanjemu družbenemu in državnemu redu. Res je, da ni prišlo do nasilnih dejanj, ker so se celo agenti reakcije premislili, da bi šli »z dobrim zgledom naprej«. Lumpenproletariat, ki je večinoma nagnjen k takim dejanjem, se tedaj še ni udeleževal uporniških gibanj. Kljub temu se je posrečilo policiji, da je dobila v svoje roke z zarotami nekaj naših tovarišev. »Socialni revolucionar«, ki je igral v klubih, ki so se ustanavljali na Dunaju, vodilno vlogo, je l. 1881 odšel v Salzburg, da bi tudi tam organiziral klub. Novi člani so bili kmalu nato aretirani z obtožbo, da so pripravili atentat, socialni revolucionar pa je bil, kakor je razvidno iz pisem, ki so se pri njem našla, plačan agent tajne policije. Policija je bila obveščena o akcijah, ki so jih pripravljali socialni revolucionarji, o njihovem tajnem strankinem kongresu l. 1881, ki se ga je udeležilo večje število pristašev, pa je bila dunajska policija že osem dni poprej obveščena o vseh udeležencih.

Na jesen istega leta je prišel v Avstrijo nekdo, ki se je izdajal za agenta socialnorevolucionarnega kongresa v Londonu in ki bi naj imel nalogo, da začne v Avstriji s propagando »dejanj«, češ da je »dotlej ostalo vse samo pri frazah«. Priporočal je, naj z vsemi sredstvi pripravijo ljudstvo na upor. V ta namen naj se poveča beda delavcev, ki bi jih tako pripravili v obup, da bi v takem stanju zažgali velike tovarne. Denar, zbran za agitacijo, naj bi z »dejanji« zanimal lastnino. Izrečno je priporočal rop in tatvino ter opozarjal, da mora v vsakem takim primeru pasti odgovornost na druge, ker mora »stranka ostati čista« (mišljen je avstrijski anarhist in policijski vohun Peukert). Po tem navodilu so se ustanavljali klubi najprej na Dunaju. Prvo znano »dejanje« je bil roparski napad na čevljarkega mojstra Merstallingerja. V resnici se je posrečilo z grožnjo zoper tiste, ki so hoteli povedati resnico, ter z obljubami, da jih bodo z revolucijo kmalu rešili iz zaporov, da izvršilci ropa niso izdali intelektualnih povzročiteljev. Celó denar je ostal v njihovih rokah. V nekem drugem mestu je učenec omenjenega socialnega revolucionarja ustanovil enak klub — skromnost krasi tudi socialnega revolucionarja, ki se je »v korist stranke« poklicno bavil s tatvinami pribora po gostilnah, s tatvinami oblek in tako dalje.

Socialni revolucionarji pripovedujejo v svojem glasilu »Bodočnost«, da mora politična osvoboditev slediti ekonomski. Marsikdo tega ni razumel, čeprav je stvar zelo enostavna. Nadomestimo besedi »ekonomska svoboda« z besedo »rop« in uganka je rešena. Vse, o čemer vas obveščamo, temelji na zelo natančnih obvestilih. Vendar s tem še ni izčrpno podano sramotno početje plačanih in neplačanih agentov reakcije. Opozoriti vas hočemo le še na nekaj. Poglavitni namen teh klubov, ki jih je ustanovil že omenjeni domnevni socialni revolucionar, je v tem, da bi od časa do časa izzvali ulične nemire, v katere bi potisnili neobveščene ljudi, nato bi pa v svojih organih izjavljali, da jih zaradi demonstracij ne zadene nobena krivda. Tako množično izročajo nedolžne ljudi surovosti in samovolji policije, hujskači si pa v ozadju zadovoljno manejo roke; še najbolj so zadovoljni reakcionarji in njihovi agentje, ki tako zbirajo dokazno gradivo za nasilno uničenje delavskega gibanja. Tako so uprizorili na Dunaju nemire čevljarjev in pekov, širili celo protizidovske letake na podeželju, nato pa izjavili v svojih glasilih, da s temi dogodki nimajo nikakršne zveze. Tako bedno stališče so zavzeli tudi ob stavki pekov na Dunaju. Najprej so tajno širili letake, v katerih so preteli s smrtjo vsakomur, ki bi se stavke ne udeležil. S tem so celo vrsto pekovskih pomočnikov spravili ob kruh in v lakoto.

Kdor je uvideven, bo spoznal, da tako ravnajo samo agenti reakcije in lopovi. Znano nam je celo, da je član visoke aristokracije redno plačeval prispevke za socialno revolucionarno propagando v Avstriji (mišljen je znani avstrijski klerikalni voditelj princ Lichtenstein). Samo reakcija je lahko zainteresirana na uporih, da bi z njihovo pomočjo izzvala preplah in s tem upravičila nasilne ukrepe v širokem merilu ter razpustila delavske organizacije, ki so edino sposobne, da povedejo proletariat v bodočo borbo in prevzamejo rešitev družbe v svoje roke. V sedanjih razmerah se mora ravno proletariat

najbolj bati upora, ker bi s tem izgubil svoje najboljše moči, in kot posledica bi za tem nujno nastopilo razočaranje. Spomnimo se le na nazadovanje socialističnega gibanja po uporu komune v Franciji, na izgube socialne demokracije v Nemčiji po uveljavitvi zakona o socialistih kot posledica atentatov. Pri tem moramo imeti pred očmi zaostalost socialnega in političnega razvoja v Avstriji. Saj bi bila norost, ko bi kdo hotel z vstajo omogočiti delavcem zmago socializma. Korist od tega bi imeli le fevdalno-klerikalni reakcionarji ali pa nemški liberalci, ki so povezani s policijskim aparatom, ker bi se tako pokazali državnim vrhovom kot rešitelji države. Morda si lahko tako tolmračimo vedenje kapitalističnega nemško-liberalnega tiska na Dunaju do anarhistov in socialnih revolucionarjev, ker mislijo, da bodo zapeljani delavci izvršili njihove načrte.

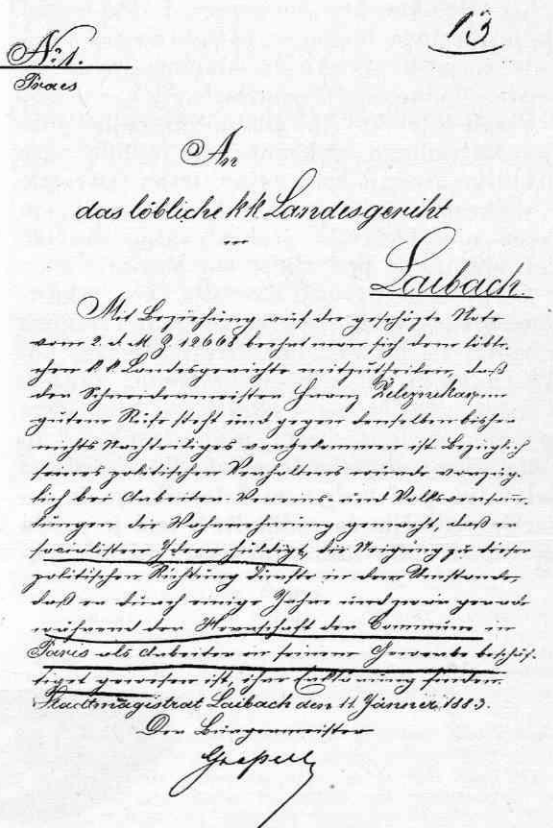
ZAKAJ SE DELAJO REVOLUCIJE?

Socialistična propaganda ogroža gospodujočim razredom vse njihove predpravitve. Naraščanje socialističnega gibanja spravlja vlado, kapitaliste in farje v strah, zaradi katerega skušajo z vsemi sredstvi zavreti razvoj socializma. Tudi v Avstriji se stalno širi idejni krog socializma kljub preganjanju in pritisku od zgoraj, kljub obrekovanju in zaničevanju sovražnega tiska. Skušali so razbiti stranko. Če že ne morejo zagospodovati nad stranko, pa skušajo pridobiti nezadovoljneže in intrigante, ki jih je vedno bilo, da vsaj te ločijo od stranke in da na ta način med njimi lahko nemoteno razvijajo svoj teror. Reakcija je vedno iskala take ljudi. Med njimi so vedno delovali policijski vohuni, ki so se jim laskali, podpihovali njihove veličinske ideje in jih skušali pridobiti za usluge, ki jih policija vedno potrebuje. Sedaj hujskajo delavce, razcepljajo stranko z brezpomembnimi parolami, osumljajo zaupne moze, da bi tako pripravili tla za armado delavcev, ki bi naj služila reakciji. Na najbolj rafiniran način skušajo zadušiti zavest solidarnosti med delavci s tem, da jim priporočajo »radikalno taktiko« ter osumijo vse nasprotnike kot izdajalce, »navidezne socialiste« ali pa »paliativne socialiste«. Potem ko so izzvali razkol med delavci, poskušajo organizirati zarote in puče, o katerih pa je policija vedno pravočasno obveščena. V namenu, da bi demoralizirali proletarijat, morda celo zato, da bi peščici lopovov preskrbeli denar, proglašajo rop, tatvino in goljufijo za hvalevredna dejanja v interesu »stranke«, ki pa v resnici sestoji iz samih lopovov. V resnici je med njimi težko ločiti lopove od tistih, ki delajo kot fanatiki. V takšnem močvirju socializem žalostno propade, izmaliči se v strašno spako, ki povzroča pri vsakem poštenem proletarcu odpor in gnus. Zato je zloglasni soobdolženec v merstallinskem atentatu, Hotze, izjavil: »Nam v našem klubu niso potrebni poklicni bratje« (t. j. resnični delavci). Množica, ki so jo tako prepričali, je sposobna za najbolj nora dejanja in je najboljši material za poklicne netilce revolucij. Od tu dalje je kratka pot do »rešitve družbe«. Meščan in kmet, preplašena od norih nasilnih dejanj, začutita odpor do socializma, nahujskana sta proti socialistom. S tem so dani pogoji za prosto pot najpodlejšemu in najbolj neusmiljenemu pregonu socialistov, ki jih enačijo z morilci, roparji in požigalci. Nore fanatike pobijejo kot stekle pse. Reakcija triumfira!

Delavci! Opozorili smo vas. Varujte se tistih, ki vas nagovarjajo k »dejanjem«, ki se jih pa sami zavestno izogibajte. Ne izvršujte nasilnih dejanj, temveč zahtevajte od vsakogar, ki vas k tem nagovarja, naj sam začne z dobrim »zgle-dom«. Videli boste, kako se bodo izgovarjali na vse načine, samo da ne bi svojega dragocenega življenja spravili v nevarnost. Ne zaupajte tistim, ki prirejajo demonstracije na cestah, sami pa ostajajo v varnem zavetju, nato pa trdijo, da so demonstracije povzročili delavci sami brez njihovega sodelovanja. Širite naša načela, vključite se v javne delavske organizacije, skrbite za politično izobrazbo ljudstva, s čimer boste v resnici veliko storili za stvar proletariata. Tisti, ki vas poziva k atentatom, ki vas hoče zapeljati k cestnim izgredom, in priporoča navadne zločine, je lopov, plačan ali neplačan agent reakcije. Vse to delajo anarhisti, vodje »bodočnosti« na Dunaju, čeprav to v javnosti klavrnno zanikujejo. Dejstva, ki smo vam jih navedli, naj vam služijo za dokaz, mi pa jamčimo za njihovo resničnost. Sedaj pa sodite sami in se odločite.

Tisk c. kr. dvorne in državne tiskarne na Dunaju.²³

Značilno je, da je državno tožilstvo imelo ta letak za državi enako nevaren ko anarhistični letak »Svarilo ljudstvu« ter zaradi širjenja tega letaka stavilo pod obtožbo Franca Dhüja.

Dopis v katerem ljubljanski župan Grasselli sporoča med drugim, da je na Železnikarjev svetovni nazor vplivala njegova udeležba v pariški komuni

34
 Le. 988
 a. 1959

Arbeitsgesellschaft

110

Die A. B. Arbeitervereinigungen in Laibach, welche gegen die
 auf formen für die Arbeitervereinigungen in Laibach 1885
 von all. Arbeitervereinigungen in Laibach 1885

Arbeitsgesellschaft

Die Arbeitervereinigungen in Laibach, welche gegen die
 auf formen für die Arbeitervereinigungen in Laibach 1885
 von all. Arbeitervereinigungen in Laibach 1885

Obtožnica proti Železnikarju iz leta 1885 zaradi razširjanja
 ilegalnih letakov

Poleg teh letakov se je širil v Ljubljani tudi letak »Was ist ein Arbeiter«, tiskan v Korneuburgu. Ta letak je Franc Dhü čital delavcu Francu Perdanu.²⁴ V Ljubljani se je širil tudi letak »Botschaft des deutschen Holzknechts«, natisnjen l. 1883,²⁵ nadalje Mostova brošura »Taktik contra Freiheit« in pa letak »An die Männer des arbeitenden Volkes in Oesterreich«.²⁶

Pregled letakov, ki jih je zaplenila ljubljanska policija, dokazuje, da je bilo naše delavsko gibanje v Ljubljani tesno povezano z delavskim gibanjem v Avstro-Ogrski in izven nje. Delavsko izobraževalno društvo v Ljubljani je pod vodstvom Matije Kunca v borbi med pristaši Lassalla, kot takratnimi predstavniki progresivnega delavskega gibanja, in pristaši Schultze-Delitscha, kot predstavniki vladajočega razreda, zavzelo odločno stališče za Lassalla. V kasnejšem razvoju se je v borbi med »radikali« in »zmernimi« ogromna večina ljubljanskega delavstva pod vodstvom Železnikarja in tovarišev odločila za radikale. S tem je prišla sicer pod vpliv takratnih anarhističnih ten-

denc, vendar se iz zbranega materiala lahko ugotovi, da niso bili ne Železnikar ne njegovi tovariši nikdar anarhisti. Obupne socialne razmere in trdna vera v skorajšnjo revolucijo, ki naj jih reši, sta bili vzrok, da so se takratni delavski vodje v Ljubljani odločili za revolucionarno taktiko v nasprotju s taktiko mirnega organizacijskega dela, za katero so se tedaj zavzemali »zmerni«. Obe struji »zmernih« in »radikalnih« sta se kasneje združili in pripravljali teren za ustanovitev socialnodemokratske stranke pri nas. Beli teror je v opisanem razdobju prisilil slovenske delavce, da so se v razredni borbi poleg legalnih sredstev poslužili tudi ilegalnih. Eno od teh sredstev je bil ilegalni tisk, ki so se ga delavci posluževali tudi pri nas.

OPOMBE

1. Ludwig Brügel: Geschichte der oesterr. Sozialdemokratie. II/7 in pa Fritz Klenner: Die oesterreichischen Gewerkschaften, Wien 1951, I. del, stran 90. — 2. Prezidijski spisi Mestnega arhiva v Ljubljani, III/2, šte. 1876. — 3. (Kot pod 2), šte. 1 iz l. 1875. — 4. Kazenski spis proti Železnikarju in tovarišem: Uradno overovljeni prepis pod šte. 181. — 5. (Kot pod 4). Spisu sta priložena dva spiska pod 398/1, in sicer spisek tiskovin, ki jih je zaplenilo c. k. državno tožilstvo v Ljubljani, in spisek tiskovin, ki so jih našli v Ljubljani in ki so bile že preje od strani drugih avstrijskih sodišč zaplenjene. — 6. (Kot pod 4), šte. 363. — 7. (Kot pod 4). Zapisnik o hišni preiskavi, izvršeni v delavnici in stanovanju Ferdinanda Tume, šte. 17. — 8. (Kot pod 4), šte. 246. — 9. (Kot pod 2), spis od 11. II. 1882. — 10. (Kot pod 4), šte. 1 ad 7 in 2 ad 7. — 11. Revija »Pod lipco«, letnik II (1925), šte. 4. Jože Zavrtnik, Chicago: O prvih početkih socialističnega gibanja na Slovenskem. — 12. (Kot pod 4), šte. 1 ad 175. — 13. (Kot pod 4), šte. 1 ad 149. — 14. (Kot pod 4), Obtožnica šte. 16 in kot pod 2 spis od 23. XI. 1882 ter kot pod 1, tretji del, stran 244, ter kot pod 2 Nota 2452, podpisana od deželnega predsednika Winklerja 19. XI. 1882, šte. 54 in kot pod 2, dopis mestnega župana Petra Grassellija od 18. II. 1885. — 15. (Kot pod 4), šte. 89; iz zaupnega poročila je razvidno, da je 5 izvodov letaka prišlo na naslov številke. — 16. (Kot pod 4), šte. 14 (2) 6 in 7a, 17, 25 ter kot pod 2, spis od 10. I. 1884 in šte. 456 iz leta 1884 ter kot pod 2, III. del, stran 508. — 17. Vitomir Korač: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, 1. knjiga. — 18. (Kot pod 2), šte. 14 (2) 6. — 19. (Kot pod 11). — 20. (Kot pod 456 iz leta 1884. — 21. (Kot pod 2), šte. 96. — 22. (Kot pod 2), Obtožnica proti Železnikarju, šte. 474. — 23. (Kot pod 22), Preiskava je dognala, da letak ni bil tiskan v »c. k. dvorni in državni tiskarni, temveč v Švici. Glej tudi kot pod 1, 3. del, stran 299. Avtorja letaka sta bila Kaller-Rainthal in Edvard Bernstein. — 24. (Kot pod 2), šte. 495. — 25. (Kot pod 4), spis od 27. XII. 1885. — 26. (Kot pod 2), šte. 415 in 459.

